Sabiha Zekeriya Sertel: Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın, Muhalefet ve Basın[*]

Bengü Aydın Dikmen[**]

Öz

Türkiye'de feminist tarih yazımı veya kadının gözünden modernleşme/batılılaşma deneyiminin yeniden yorumlanması ile birlikte, ilk olarak resmi tarihin inşa ettiği kadın imgesi sorunsallaştırılmıştır. Bu da kişisel ve sosyal tarihleri "özel" alanda bırakılmış kadınların gündeme getirilerek kadın sorununun politikleştirilmesini ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda, kadın hareketinde yer almış kadınların işlerini, deneyimlerini ve düşüncelerini yeniden düşünmek ihtiyacı doğmuştur. Türkiye'nin ilk kadın gazetecilerinden biri olan Sabiha Zekeriya Sertel'in (1895-1968) hayatı ve düşüncelerini irdelemek hem günümüz hem de Cumhuriyet kadınlarının mücadelesini anlamlandırmak açısından özellikle değerlidir. Sabiha Zekeriya Sertel, erken Cumhuriyet dönemine egemen olan toplumsal cinsiyet paradigmasını eleştirmekten kaçınmamasına rağmen; pozitivist, ilerlemeci ve aydınlanmacı özellikleriyle, Kemalizmin modernleşme projesinin kararlı bir savunucusudur. Öte yandan, reformların uygulamada eksik yönleri olduğunu çekinmeden dile getirmesi devletin uyguladığı sansür politikaları nedeniyle sıklıkla mağdur olmasına yol açmıştır. Bu çalışma, Sabiha Zekeriya Sertel'in kadın konusu çerçevesindeki yayın faaliyetlerinin üç ana dönem üzerinden farklılaştığı tespitinden hareketle tasarlanmıştır. Buna göre, Mütareke döneminin kaotik ortamında *Büyük Mecmua*'da (1919), kadınların ikincil konumu üzerine ilk eleştirel yazılarını kaleme alır. Bu dergideki yazılarında kadının kamusal hayat içerisinde eşit görünürlüğü ve Batılılaşma özlemiyle ilgili olarak kavramsallaştırdığı eşit haklar ilkesi üzerinden kadın sorununa yaklaşmıştır. İkinci döneminde, ABD'den Türkiye'ye döndükten sonra ülkenin hızlı dönüşümler geçirdiği yıllarda, *Resimli Ay* dergisinde başladığı "Cici Anne" köşesinde (1924-1930) ve aynı yapıyı sürdürdüğü *Cumhuriyet* gazetesindeki "Bana sorarsanız" isimli popüler yorum köşesinde (1930-1931) hâkim toplumsal cinsiyet kalıplarını sorgularken kadının toplumdaki ikincil konumunu kapitalist düzene içkin güç ilişkilerinin dinamikleriyle bir arada düşünür. İkinci Dünya Savaşı süresince faşizm karşıtı yazılar yazdığı ve kadın sorununa daha az eğildiği *Tan* gazetesi dönemi (1938-1945) ise üçüncüsüne karşılık gelir. Yazıda ayrıca Sabiha Zekeriya Sertel'in feminizme dair tutumunu anlamak için Türkiye'deki kadın örgütleriyle ilişkisine değinilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Türkiye, feminizm, basın, kemalizm, kadın, tarih yazımı, sosyalizm, modernleşme, demokrasi.

---

[*] Geliş Tarihi: 20/07/2015 ● Kabul Tarihi: 04/01/2016.

[**] İzmir Ekonomi Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü. bengu.aydin@ieu.edu.tr

Sabiha Zekeriya Sertel: Women, Opposition and the Press in Early Republican Period[*]

Bengü Aydın Dikmen[**]

Abstract

As a result of the feminist historiography or the re-interpretation of the experience of modernization/Westernization through the perspectives of women in Turkey, the image of woman built by the official historiography has been problematized in the first place. This paved the way for the politicization of the woman question by bringing the women whose personal and social histories had been left to the 'private' sphere to the fore. Meanwhile, a need to rethink the works, experiences and thoughts of women who took part in the women's movement emerged. Examining the life and thoughts of Sabiha Zekeriya Sertel (1895-1968), one of the first female journalists of Turkey would be worthwhile for understanding the struggles of women, both contemporary and Republican. With her positivist, progressivist and pro-enlightenment attitude, Sabiha Zekeriya Sertel was a stubborn defender of Kemalist modernization project, even though she did not abstain from criticizing the dominant gender paradigm of the early Republican period. However, expressing the incompetency of the implementations of Republican reforms often led her to become the victim of the state policies of censor. The design of this study has been based on the observation that Sabiha Zekeriya Sertel's publications in the framework of woman question roughly differentiated in three distinct periods. In this framework, she began to pen her first striking articles on the subordinated status of women in *Büyük Mecmua* magazine (1919) which was published during the chaotic atmosphere of the Armistice Period. Sertel's approach in these writings was based on the principle of equal rights conceptualized with respect to women's equal visibility in the public life and their desire to become Westernized. In the second period right after her return from the US and during which Turkey was passing through wide scale transformations, she continued to question the dominant gender roles, and analyze the women's problem with a deliberate focus on the internal power relations of capitalism in her column "Cici Anne" in the *Resimli Ay* magazine (1924-1930) and again with the same conceptual structure in her popular column "Bana sorarsanız" (if you ask me) in the daily *Cumhuriyet* (1930-1931). The last phase corresponds to a period when she focused more on pieces against fascism in the daily *Tan* (1938-1945) during World War II and wrote relatively less on women's issues. The paper will also touch upon Sabiha Zekeriya Sertel's relationship with the women's organizations in Turkey, in order to better grasp her positioning within feminism.

Keywords: Turkey, feminism, press, Kemalism, woman, historiography, socialism, modernization, democracy.

---

[*] Received: 20/07/2015 ● Accepted: 04/01/2016.

[**] İzmir University of Economics, Faculty of Business, Department of Political Science and International Relations. bengu.aydin@ieu.edu.tr

Sabiha Zekeriya Sertel: Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın, Muhalefet ve Basın

Türkiye'de feminist tarih yazımı veya kadının gözünden modernleşme/Batılılaşma deneyiminin yeniden yorumlanması ile birlikte, ilk olarak, resmi tarihin inşa ettiği kadın imgesi sorunsallaştırılmıştır. Bu da kişisel ve sosyal tarihleri "özel" alanda bırakılmış kadınların gündeme getirilerek kadın sorununun politikleştirilmesini ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda, kadın hareketinde yer almış kadınların işlerini, deneyimlerini ve düşüncelerini yeniden düşünmek ihtiyacı doğmuştur. Türkiye'nin ilk kadın gazeteci ve yayıncılardan biri olan Sabiha Zekeriya Sertel'in[1] (1895-1968) hayatı ve düşüncelerini irdelemek de hem günümüz hem de Cumhuriyet kadınlarının mücadelesini anlamlandırmak açısından özellikle değerlidir.

Sabiha Zekeriya Sertel erkeklerin hâkimiyetindeki basın ve yayın dünyasında *düşünen bir özne* olarak görüş ve tecrübelerini ortaya koyan bir kadındır. Ayrıca, makalelerinde ve eserlerinde genel olarak kadınların hak ve özgürlüklerinin tartışmaya açılmasında rol oynamıştır. Erken Cumhuriyet dönemine egemen olan toplumsal cinsiyet paradigmasını eleştirmekten kaçınmamasına rağmen pozitivist, ilerlemeci ve aydınlanmacı özellikleriyle, Kemalizmin[2] modernleşme projesinin kararlı bir savunucusudur (Ertuna Biçer, 2008). Bir yandan reformların destekçisidir; öte yandan reformların uygulamada eksik ve hatalı yönlerini dile getirmiştir ki bu da devletin uyguladığı sansür politikaları nedeniyle, sıklıkla mağdur olmasına yol açmıştır. Son olarak, kadının toplumdaki ikincil konumunu kapitalist düzene içkin güç ilişkilerinin dinamikleriyle bir arada düşünmüştür. Kadın sorununu kapitalist ve emperyalist sistemlerin yarattığı eşitsizliklerin bir parçası olarak ele almıştır. Ancak Sabiha Zekeriya Sertel'in değinilen bu

[1] Yaygın olarak Sabiha Sertel olarak tanınmasına rağmen yazılarında 1919-1945 yılları arasında Sabiha Zekeriya, Sabiha Zekeriyya, Sabiha Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel ve Cici Anne isimlerini kullanmıştır (Ertuna Biçer, 2008: 3). 1935'te yürürlüğe giren Soyadı Kanunu'ndan çok sonra Sertel soyadını kullanmaya başlamasından ötürü, bu metinde yazar için genel olarak Sabiha Zekeriya Sertel adı kullanılması kapsayıcılık bakımından daha uygun olacaktır. Kaynakçada ise yazılarında kullandığı imzasına göre yer verilmiştir.

[2] Parla ve Davison'un (2004) kavramsallaştırmasını izliyorum.

düşüncelerinin tamamı aynı tarihsel düzlemde olgunlaşmamıştır. Yazılarının içerik ve argümanlarına bakarak düşünce çizgisinde üç dönemin varlığını saptamak mümkündür. Sabiha Zekeriya Sertel'in her daim siyasi bir yazar olduğu iddia edilebilirse de dönem Türkiyesi'nin siyasi bağlamı ve tabii ki kendi deneyimlerinin yazılarını etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Özman ve Bulut'a göre, Sabiha Zekeriya Sertel'in yazılarında toplumsal konulardan siyasi konulara doğru bir geçiş gözlenebilmektedir (2003: 185). Buna göre, ilki *Büyük Mecmua*, *Resimli Ay*, *Resimli Perşembe*, *Sevimli Ay* gibi dergilerde ve *Cumhuriyet* gazetesinde yer alırken ikincisi *Projektör* ve *Görüşler* dergilerinde ve *Tan* gazetesindeki "Görüşler" adlı köşesinde yayınlanmıştır.

Bu çalışma, Sabiha Zekeriya Sertel'in kadın konusu çerçevesindeki yayın faaliyetlerinin üç ana dönem üzerinden farklılaştığı tespitinden hareketle tasarlanmıştır. Mütareke döneminin kaotik ortamından hayli etkilenen, vatansever ve milliyetçi görüşlerinin öne çıktığı *Büyük Mecmua* (1919) dönemi birincisini oluşturur. Bu dergideki yazılarında kadının kamusal hayat içerisinde eşit görünürlüğü ve Batılılaşma özlemiyle ilgili olarak kavramsallaştırdığı eşit haklar ilkesi üzerinden kadın sorununa yaklaşmıştır. Daha sonraki dönemde, *Resimli Ay*, *Resimli Perşembe, Resimli Hafta, Sevimli Ay* dergilerindeki "Cici Anne" köşesinde (1924-1930) ve aynı konsepti sürdürdüğü "Bana Sorarsanız" isimli *Cumhuriyet* gazetesindeki popüler yorum köşesinde (1930-1931) kadın-erkek arasındaki sosyal, siyasal ve ekonomik eşitsizliklere değinerek, kadının toplumdaki ikincil konumuna dair eleştirel bir tavır aldığını görmekteyiz. Son olarak, İkinci Dünya Savaşında yayınlanan *Tan* gazetesindeki yazılarında, kadın konusuna ilgisini görece kaybederek, savaşan taraflar arasındaki güç ilişkilerini ele alan siyasi meselelere yoğunlaşmıştır. Bu araştırma Sabiha Zekeriya Sertel'in bahsi geçen süreli yayınlardaki yazılarını, hâlihazırda yayın taraması yapmış olan ikincil kaynaklar (Toprak, 1998; Özman ve Bulut, 2003; Shissler, 2007, 2008; Ertuna Biçer, 2008) üzerinden değerlendirmiştir. Bu metinde alıntılanan ve referans verilen yazıların çoğunluğu, görüleceği gibi, yukarıda ismi verilen yazarların süzgecinden geçerek seçilen yazılar içinden seçilmiştir. Bununla birlikte, Sabiha Zekeriya Sertel'in kadın sorununu ele aldığı yayınlarını dönemin kültürel, toplumsal ve siyasi dinamikleriyle daha fazla ilişkilendirerek ele almakta ve kadın sorununa yaklaşımını bu çerçevede tartışmaktadır.

Erken Cumhuriyet Döneminin Feminist Tarihyazımı ve Sabiha Zekeriya Sertel

Batı siyasi düşünce geleneği, büyük ölçüde siyasetin mecrası olarak şekillendirdiği *kamusal alan* ile siyasi-olmayan olarak gördüğü *özel alan* arasındaki verili ayrım üzerinden şekillenmiştir. Bu kuramsal araçla-

rın çoğunluğu ev işi, doğurganlık, çocuk, hasta ve yaşlıya bakım gibi, çoğunlukla kadınların yüklendiği işleri öne sürerek kadını ve kadın emeğini özel alana hapsetmiş; özel alanın kadın emeğinin ev içi halleriyle çakıştığı gerçeğini görmezden gelmiştir. Emeğin siyasal bir tartışmanın konusu olduğundan hareketle, bir kısmı Marksist de olan feminist eleştiri, özel alanın tarafsız, iktidarsız bir apolitiklik olduğu iddiasına karşı gelmiştir. İnceleme kategorisini "toplumsal cinsiyet hiyerarşisi" olarak belirleyen feminizm, "kadınların kendilerini baskı altına alan düzeni algılama, politik olarak tanımlama ve ona karşı mücadele yöntemleri geliştirme" olarak belirtilmiştir (Çakır 2010: 415-416).

Tarihin aktif özneleri olmak, kamusal alanda *görünür* olmanın yollarından biridir elbette. Bu yüzden feminist tarih yazımının kadınların öznelliğini savunmak için bir gereklilik olduğu literatürde genişçe yer bulmuştur. Fatmagül Berktay (1999), tarihin geçmişte olan bitenin bilgisini vermenin yanı sıra bugün için ne yapılabileceği hakkında bir farkındalık geliştirmemize yardımcı olması bakımından önemini vurgulamıştır. Foucaultcu bir perspektif izleyerek, bilgi ve iktidar arasında indirgenemez bir ilişki olduğundan hareketle tarih yazımının egemenin eylem alanlarından birine işaret ettiğini belirtir (1999: 175). Tarih boyunca yapılan kadın hareketlerine dair tarih yazımı örneklerini veren Berktay, feminist tarih yazımının onlarla karşılaştırıldığında kadınların tarihini kadınlar tarafından ve kadınlar için yazmak bakımından yeni ufuklar geliştirdiğini göstermiştir. Diğer bir deyişle, kadınların tarihini yazma işi kadınlar tarafından üstlenilmelidir.

Serpil Çakır (2002), feminist tarih yazımının önündeki ilk engelin resmi tarih yazımı olduğunu ifade eder. Geleneksel tarih yazımının konusu -ve öznesi- kadın değil erkektir ve akıl-duygu, evrensel-kişisel, nesnel-öznel gibi ikili ve verili karşıtlıklar üzerine kurulmuştur. Feminist tarih yazımının başlıca amacı geleneksel tarih yazımının yapı taşı haline dönüşmüş olan bu verili karşıtlıkları bozmaktır. Dahası, kadınların modernleşme ve kalkınmanın bir parçası olarak algılanmaları meselesinin onların birer *özne* (eyleyen) olarak görülmelerinin önündeki en büyük engellerden biri olduğunu vurgular. Cumhuriyet'in modernleşme ve ulus-inşa projesinin, rejimin meşruiyetini sağlamak için kadınları yeni modern yurttaşı yetiştirecek ve böylece ulusun kalkınmasına hizmet edecek ana-yurttaş olarak konumlayarak araçsallaştırması ve siyasal hakların kadınlara "bahşedildiği" şeklindeki retoriğe başvurması, kadınların öznelliklerinin yok sayılmasına yol açmıştır. Ayrıca Çakır, geleneksel tarih yazımının kadınların varlığını yok sayan dilinin ve "etkin/güçlü değillerdi" gibi iddialarının sorgulanması gerektiğine belirtir. Geçmişte kadınların cinsel ayrımcılığa maruz kalmaları ve sesleri ve varlıklarının göz ardı edilmiş ve/veya yetersiz bulunmuş olmaları ihtimal-

lerinin geleneksel tarih yazımının onları hiç yokmuş gibi göstermesine yol açtığını ifade eder.

Bir insan olarak kadının da erkeklerle eşit olduğuna dair düşünceler on beşinci ve on altıncı yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda var olsa da (İlengiz, 2010: xvii) kadınların feminist bilincinin gelişmesi on dokuzuncu yüzyılla birlikte artan sanayileşme sonucunda işgücüne kadının katılması ve böylelikle "kadınların evlilik dışında bir ekonomik alternatife sahip olma[ya]" başlamalarıyla yakından alakalıdır (Berktay, 2001: 348). Üstelik Tanzimat Fermanı'ndan itibaren modernlik, özgürlük ve adalet fikirlerinin daha yaygın konuşulmaya başlandığı bir memlekette kadınların da kendilerinin yaşadığı eşitsizliklere kaşı çözüm arayışına girmeleri oldukça normaldir. Ayrıca, Birinci Dünya Savaşı'nda erkeklerin silah altına alınmasıyla kadınlar işgücüne daha fazla katılacak; bunun sonucunda kadınlar seslerini daha güçlü çıkaracak ve böylece oy hakkı hareketi güç kazanacaktır.

Fakat ulus-devletin kuruluş sürecinden itibaren "kopuş miti" kullanıma sokularak Cumhuriyet öncesi düşünsel ve siyasi birikim ve kazanımlar yok sayılmış, tarih sıfır noktasına çekilmiştir. Böylelikle, getirilen her "yenilik" Cumhuriyet'in "başarısı" olarak kutlanabilecektir. Örneğin, Cumhuriyet'in kendisini Osmanlı'dan ve diğer İslam toplumlarından ayrıştırarak özel ve daha "modern" olduğunu iddia etmesinde 1935'te kadınlara "verilen" hakların önemli bir işlevi vardır. Resmi tarih yazımının kadınları yok sayan bu paternalist anlayışı, kadınların bu hakları elde etmek için sürdürdükleri tarihsel mücadeleyi görmezden gelmiştir. Türkiye'de İkinci Dalga Feminizm olarak tarif edilen, 1980'lerde başlayıp 1990'larda güç kazanan kadın hareketine paralel olarak, resmi tarih yazımına karşı ilk eleştirel çalışmalar Şirin Tekeli, Nükhet Sirman, Yeşim Arat, Deniz Kandiyoti gibi kadın araştırmacıların kaleminden çıkmıştır. Selefleri nin açtığı yolda ilerleyerek öncü denilebilecek ilk çalışmaya imza atan ise Serpil Çakır olmuştur. Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi* (1996) adlı çalışmasında kadınların örgütlü bir mücadele içinde olduklarını ve siyasal haklarını dile getirmede cesur adımlarla yol aldıklarını göstermiştir. Yaprak Zihnioğlu'nun *Kadınsız İnkılap*'ı (2003) da Cumhuriyet döneminde hak mücadelesi içindeki Kadınlar Fırkası'nın, akabinde Türk Kadınlar Birliği'nin (TKB) ve liderleri Nezihe Muhiddin'in, Parti seçkinlerince farklı aşamalarla nasıl baskılandıklarını ve nasıl susturulduklarını gözler önüne serer.

Feminist tarih yazımının uygulanmasına gerek duyulabilecek üç durum vardır ki bunlardan ikisi Özman ve Bulut (2003: 184) tarafından dile getirilmiştir: Birincisi, resmi/ataerkil tarih yazımının göz ardı ettiği "öncü" kadın figürlerini keşfederek, kendi alanlarına katkılarının iade-i itibarını yapmak; ikincisi ise "özel alanda unutulan 'sıradan' kadının gündelik pratiklerini" de tarihsel analizin konusu haline

getirmektir. Üçüncüsü ise madun çalışmalarının genel bir ön kabulü olan, madun kimliklerinin ancak o madun kimliğini taşıyan biri tarafından dillendirilebileceğinden hareket eden görüştür ki, bu da kadının hikâyesinin ancak kadın tarihçiler/yazarlar tarafından incelenmesinin, kadının bir nesne olarak değil özne olarak okunmasına daha fazla olanak tanıyacağını savunmaktadır. Kamusal alanda güçlü bir tanınırlığı ve etki alanı olan Sabiha Zekeriya Sertel'in düşüncelerine odaklanan bu çalışmanın feminist tarih yazımına birinci boyutuyla katkıda sunacağı söylenebilir. Fakat Sabiha Zekeriya Sertel, birinci boyutuyla, 1990'ların sonlarından beri azımsanmayacak bir akademik ilgiye mazhar olmuştur (Toprak 1998; Özman ve Bulut 2003; Shissler 2007, 2008; Ertuna Biçer 2008; Libal 2012).[3]

Anılan yayınların Sabiha Zekeriya Sertel'in fikriyatını inceleyerek feminist tarih yazımına türlü yollarla katkıda bulunduklarını söylemek mümkündür. Toprak (1998), Sabiha Zekeriya Sertel'in *Büyük Mecmua*'daki yazılarını inceleyerek kadın sorununa yaklaşımını dönemin bağlamı içerisine oturtmuş ve derginin o dönem için önemine değinmiştir. Özman ve Bulut (2003), Sabiha Zekeriya Sertel'in kadın konusuna yaklaşımını, getirdiği kuramsal açılımları Kemalizm ve Marksizm üzerinden derinlikli bir şekilde tartışır; kapsamını ise *Büyük Mecmua* ve *Resimli Ay* dönemleriyle sınırlamıştır. Shissler (2007) ise Sabiha Zekeriya Sertel'in "Cici Anne"/"bana sorarsanız" adlı popüler yorum köşesindeki yazılarına bakarak, dönemin hâkim kadın söylemini eleştiren, hem sınıf hem de kadın bilinci gelişmiş bir yazar olduğu, kadına dair toplumsal kodların damgasını vurduğu ataerkil anlayışa karşı durduğunu detaylı bir şekilde gösterir. Shissler'in sonraki çalışması (2008), Sabiha Zekeriya Sertel'in fuhuş, namus ve evlilik konularındaki yazılarını irdelemiştir. Ertuna Biçer ise doktora tezinde (2008), Sabiha Zekeriya Sertel'in Türkiye bağlamında yazdığı kadın, toplum ve siyaset konularındaki bütün yazılarını detaylı bir şekilde incelediği doktora tezi, Sabiha Zekeriya Sertel'in düşüncesinin kırılma ve süreklilik noktalarını anlamlandırmak bakımından verimli bir tartışmanın zeminini oluşturmuştur. Ertuna Biçer, pek yerinde bir tespitle Sabiha Zekeriya Sertel'in kadın duruşunun siyasal duruşu tarafından belirlenerek şekillendiğini ortaya koymuştur; bu nedenle Sabiha Zekeriya Sertel'in feminist veya sosyalist gibi sıfatlarla kolayca nitelemeyeceğini öne sürmüştür. Son olarak, Libal (2012) kısa makalesinde, Sertel'in 1919'da gittiği ABD'deki deneyimini, orada edindiği kuramsal ve pratik bilginin dönemin diğer öncü kadınlarla ve kuramcılarla etkileşiminin nasıl gerçekleştiğini ele alır. Elinizdeki çalışma ise, Sabiha Zekeriya Sertel'in kadın meselesine nasıl baktı-

[3] Zafer Toprak müstesna, bu yazarların hepsi kadındır. Bu çalışmanın ilgili literatürün zincirine o yönde bir halka daha ekleyeceği söylenebilir.

ğını ve kendini kadın mücadelesinin neresinde konumlandırdığını anlamak için, öne çıkan yayınlarında meseleyi ortaya koyma, çözüm önerileri ve kadın hakları mücadelesiyle ilişkilenmesi üzerinden bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır. Kısacası, bu araştırma, Sabiha Zekeriya Sertel'in hayatının ve düşüncesinin, kadın sorunu hakkında öne çıkan yayın faaliyetine dayanarak, içinde yeşerdiği toplumsal ve siyasal bağlam uyarınca, görece genel bir resmini çekmek niyetindedir.

Büyük Mecmua Günleri ve Sabiha Zekeriya

Büyük Mecmua'daki düşünsel faaliyetini ele almaya başlamadan önce Sabiha Zekeriya Sertel'in biyografisinden kısaca bahsetmek gerekiyor. Sabiha (Nazmi) Zekeriya Sertel 1895'te Selanik'te dünyaya gelmiştir.[4] Kızı Yıldız Sertel'in anlatışına göre, küçük Sabiha'nın babasının annesine karşı üstünlük kurma çabasına tanıklık etmesi, daha çocukluktan itibaren ataerkine karşı nefret beslemesine yol açmıştı (Sertel, 1994). Buna rağmen Selanik'te Batılı bir eğitim almış ve pozitivist görüşlerle donanmıştı. Sabiha Zekeriya Sertel'in hem Selanik gibi batıcı fikirlerin yayıldığı bir kentte büyümesi hem de ailesinin kentte nüfuzu olan "dönme"[5] cemaatine mensup olması nedeniyle görece modern bir toplumda yetişmiş olduğu söylenebilir. Bunda o dönemde cemaatin üyelerinin ticaretle uğraşmasının ve yenilikleri Avrupa'dan duyabilmesinin, entelektüellerinin ise II. Abdülhamid'in baskıcı rejimine karşı protestolar düzenliyor olmasının etkisi olmuştur. Kızların yükseköğrenim için okula gönderilmesi yaygın bir pratik olmadığından, Sabiha Zekeriya Sertel eğitimine arkadaşlarıyla beraber kurduğu bir okuma grubu olan Tefeyyüz Cemiyeti ile hukuk, felsefe, sosyoloji ve ekonomi alanlarında, evde özel dersler alarak devam etmişti. Çok genç yaşında yazıları *Genç Kalemler* ve *Yeni Felsefe*'de yayınlanmıştı. Kısacası ona açık, özgür ve eleştirel düşünmeyi öğreten entelektüel bir ortam içerisinde yetişmişti (Sertel, 1987).

---

[4] Sabiha Nazmi, Sabiha Zekeriya Sertel'in evlenmeden önceki ismidir.

[5] Burada belki küçük bir parantez açmak gerekebilir. "Sabetaycı/Sabetayist" veya "Selanikli" (Neyzi, 2002: 142) olarak adlandırılan bu topluluğun kökeni on yedinci yüzyılda yaşamış Sabetay Sevi'ye dayanır. Yahudi bir haham olan Sabetay Sevi'nin kendini Mesih olarak ilan etmesinin ardından Yahudi cemaati bölünür ve Osmanlı yönetimi onu din değiştirerek Müslüman kimliğini benimsemesi konusunda zorlar. Fakat bu şekilde "dönme" cemaatinin temelini atan Sabetay Sevi ve onun yolunu takip eden Yahudi kökenli aileler, Selanik'te çift kimlikli bir hayat sürdürmeye başlarlar; gizledikleri özel hayatlarında Sabetaycı mistisizmi sürdürürken kamusal alanda Müslüman bir kimliği sahiplenirler (Neyzi, 2002: 137). Dönme cemaati Osmanlı modernleşme hareketini desteklemiş, pek çok modern okulun açılmasına, modern ve seküler fikirlerin yaygınlık kazanmasına yardımcı olmuştur. İttihat ve Terakki'nin düşünce ve eylem merkezi sayılan Selanik'ten yetişen pek çok dönme modernist fikirlerin hayata geçirilmesinde etkin olacaktır. Hatta bu durum Sabetaycılar hakkında bugün de yaygın bir şekilde devam eden komplo teorilerinin konusu haline gelecektir (Nefes, 2012: 417).

Sabiha Zekeriya Sertel, *Yeni Felsefe* dergisine kendisi gibi yazılar gönderen Mehmet Zekeriya (Selanik, 1890-1980) ile tanıştı. Kadın hakları konusunda fikir paylaşımı yapabilmeleri ve düşünsel bir ortaklık kurabilmeleri, kadın-erkek rollerinin verili olduğu geleneksel aile yapısını asla istemeyen Sabiha Zekeriya Sertel'in Zekeriya'dan gelen evlilik teklifini kabul etmesiyle sonuçlandı (Özkan Kerestecioğlu, 2006: 494). Fakat Sabiha Zekeriya Sertel'in ailesi, bir Müslüman Türk olan Zekeriya'yla evlenmesini hoş karşılamayacaktı. Bununla beraber çift 1915'te evlenecek, bu gelişme İttihat ve Terakki üyelerince "değişen zamanların bir işareti olarak" yorumlanıp desteklenecekti (Neyzi, 2002: 145).[6]

Yirminci yüzyılın başı, dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye halkı için de kimi zaman birbiriyle çelişen değişimler ve dönüşümlere sahne oluyordu. Savaşlar, zaferler, işgaller ve anlaşmalar baş döndürücü bir hızla ortaya çıkıyordu. Ülke Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmişti; İstanbul işgal altındaydı. Bu gelişmeler imparatorluğa dönüşün imkânsızlığına işaret ederken, aydınlar, milliyetçilik ve bağımsızlıkla gelecek sistematik bir değişimin yöntemleri hakkında düşünmeye başlamıştı. 7 Mart - 25 Aralık 1919 tarihleri arasında 17 sayı çıkacak olan *Büyük Mecmua*[7] bu atmosfer içerisinde yayınlanacaktı. Zekeriya Sertel'in dergide işgale karşı bir yayın politikası sürdürmesi nedeniyle hapis cezasına mahkûm edilmesi sonucunda derginin sekizinci sayısından sonra Sabiha Zekeriya Sertel dergi yönetimini devraldı. Anılarında Sabiha Zekeriya Sertel *Büyük Mecmua*'yı şöyle anlatmıştır: "Büyük Mecmua tam deyimiyle bir forumdu. Görüş ve inançları ayrı insanlar bu dergide yıkılışın sebeplerini araştırıyor, kurtuluş yolları bulmaya çalışıyorlardı. Türkçülük, milliyetçilik, Yeni Osmanlılık tartışmaları yanında, sosyalist bakımdan iktisadi akımlar, emperyalizme karşı yazılar, feminizm konuları yer alıyordu" (Sertel, 1987: 15-16). Derginin ilk sayısından itibaren kadın meselesini ele alan yazılar yazmaya başlayan Sabiha Zekeriya Sertel bu dergide etkin bir şekilde feminizm konusunu gündeme getirmiştir.

Sabiha Zekeriya Sertel'in bu dergide savunduğu, kadın meselesi etrafında ürettiği düşüncelerine girmeden önce, dönemin kadın hareketinin dinamiklerine bakmak gerekiyor. Birinci dalga feminizm denilen kadın hareketi çerçevesinde, dünyanın muhtelif yerlerindeki kadınlar on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı ve yirminci yüzyılın başın-

---

[6] Selanik'te hukuk öğrencisiyken İttihat ve Terakki'nin yayın organı *Rumeli*'ye yazılar göndermeye başlayan Zekeriya Sertel, sonradan Cumhuriyet'in kadrolarında beraber çalışacağı Yunus Nadi'yle burada tanışıp arkadaşlık kurmuştur (Neyzi, 2002: 145).

[7] Çarşamba günleri "edebi ve ilmi haftalık mecmua" adıyla yayımlanan dergi, savaşın yılgınlığa sürüklediği gençliğe yeni bir umut vermek üzere yola çıkıyor ve milliyetçiliği savunuyordu; fakat bu "özgürlükçü bir milliyetçilikti" ve "Cumhuriyet'in milliyetçilik anlayışını" da yansıtacaktı (Toprak, 1998).

da erkeklerle eşit haklara sahip olmak yönündeki isteklerini haykırmaktaydılar (Çakır, 2010: 418). Siyasal haklarının kazanılması kimi ülkelerde ancak Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda mümkün olsa da Fransız İhtilali'nden ilham alan eşitlik arzusu her milletten pek çok kadını on yıllarca sürecek hak arayışına sevk edecektir. Türkiye'de ise, *Büyük Mecmua*'nın yayınlanmasından çok önce, İkinci Meşrutiyet'in sağladığı nispî özgürlük ortamıyla birlikte gelişen kadın hareketi güçlenmeye devam ediyordu. Kadınlar kadın kurtuluşunun nasıl gerçekleşeceğine, modernleşme/Batılılaşma projesinin bir parçası olarak kadının yerine dair ve İslami kuralların ne ölçüde takip edilmesi gerektiğine yönelik kavramsal ve kuramsal tartışmalarla meşguldü. Bu tartışmaların sürdürüldüğü yayınlardan ilk akla geleni olan *Kadınlar Dünyası* dergisi, 28 Mayıs 1913'te kurulan Osmanlı Müdafa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin yayın organı olarak Ulviye Mevlan tarafından aynı yıl yayımlanmaya başlamıştı. 1913-1921 yılları arasında kadınlar için ve kadınlar tarafından çıkarılan bu dergi, feminizmi benimsediğini açık bir şekilde göstermişti (Çakır, 1996). Dergi o günlerde kadınların sorununa "sahip çıkan" erkeklerin tavrına karşı, kadınları kendi hallerine bırakmalarını isteyerek onların kendi öznelliklerini gerçekleştirme konusunda yetkin olduklarını vurguluyordu:

> Evet, Osmanlı erkeklerinden bazıları bizi, biz kadınları müdafaa ediyorlar, görüyoruz, teşekkürler ediyoruz. Hatta Doktor Abdullah Cevdet bey gibi kendisini sınıfımızın bir vekil-i müdafii zan edenlere dahi tesadüf ediyoruz. İfrad-ı zahmetine acıyoruz. Biz Osmanlı kadınları kendimize mahsus adat ve adabımız vardır; onu erkek muharrirler, bir kadının anlayacağı ruhla anlamazlar. Lütfen bizi kendimize bıraksınlar… Biz kadınlar hukukumuzu bizzat kendi içtihadımızla müdafaa edebiliriz… Erkekler bizi daima mahkûm, daima esir etmişlerdir. Erkekler yüzünden asırlarca, hatta dünya dünya olalı çekmekte olduğumuz zulmün def'ini bugün biz, erkeklerin mürüvvetinden istemeye tenezzül eder miyiz? (*Kadınlar Dünyası* 1913'ten akt. Çakır, 1996: 124-125).

Öte yandan, Mütareke döneminde yayın hayatına başlayan *Genç Kadın* dergisi (1919) daha farklı bir duruşu benimseyecekti. İmtiyaz sahibi Fuad Şükrü olan dergi, feminizmi "Avrupa kökenli olduğu gerekçesiyle" reddederken gerekçesini şöyle açıklamıştı:

> … Bir İslam ve bilhassa bir Türk kadını, bir Fransız, bir İngiliz, bir Alman, hele bir Amerikan kadını hiç değildir. Çünkü her kavim ve milletin kendine mahsus harsı, ictimai, dini, siyasi bir takım kuyudu ve ananatı vardır ki bunları ihmal etmek pek büyük bir hatadır. İşte bu cihatı nazar-ı dikkate almayarak sırf taklit ile iş görmeye çalışmak kadınlık mesailinde terakki değil, tedenniye badi (sebep) olur (Çakır, 1996: 38).

Bu arada, *Genç Kadın* dergisinin "kadınlar için" fakat yoğunluklu olarak erkekler tarafından çıkarılması önemli bir ayrıntıydı (İlengiz, 2010: xxx). *Genç Kadın* dergisi, feminizmi kabul etmemesine rağmen, -dönemin milliyetçi atmosferinin yol açtığı bir seferberlik içerisinde hareket etmesinden kaynaklansa da- kadınları birer özne olarak kabul ederek kamusal alana çağırmaktan geri durmamıştır. Örneğin, yedinci sayısında işgale karşı düzenlenen bir protesto gösterisini "Ulvi Bir Tezahür" başlığıyla vermiş; gösteriyi "İstanbul'dan Gitmeyiz! Gitmeyiz! Gitmeyiz!..." bütün orada bulunan hanımlar hep birden aynı kelimeleri candan, gönülden tekrar ediyorlardı" sözleriyle aktarmıştı (İlengiz, 2010: xxvii). Görüldüğü gibi feminizm bilinmekteydi; fakat kimilerince sahiplenilirken kimilerince "taklit" olarak addedilip reddedilmekteydi.

Büyük Mecmua'daki yazılara baktığımızda kadın meselesinin ve Türk feminizminin önemli bir yer tuttuğunu gözlemlemek mümkündür. Buradaki yazılarında Sabiha Zekeriya Sertel, kadının toplumsal konumundaki değişiminin, savaş sırasında erkek nüfusunun azalmasıyla birlikte kadının hayatını idame ettirebilmek için ekonomik hayata katılması ile birlikte gerçekleştiğini sıklıkla ifade etmiştir (Sertel 1937'den akt. Tunçay, 1990: 71; 1987: 17; Toprak, 1998: 8). Otobiyografisinde Sabiha Zekeriya Sertel, *Büyük Mecmua*'nın ilk gününden son gününe kadar kadın haklarını savunduğunu belirtmiş ve mücadelesinin dünyadaki kadının oy hakkı hareketinin gelişmelerini takip ederek kadınları toplumsal baskılardan, özellikle dini kuralların baskılarından korumak olduğunu belirtmiştir (1987: 19). Yukarıda canlılığına kısmen yer verdiğimiz kadın hareketinin varlığına rağmen, Sabiha Zekeriya Sertel *Büyük Mecmua*'daki yazılarından birinde Türkiye'de henüz bir feminist hareketin yok denecek seviyede olmasından yakınmıştır:

> Maatteessüf bizde kadınlığın hakkını, yeni hayattaki rolünü tetkik edecek, tetebbu edecek, memlekette kadınlık hayatıyla doğrudan doğruya alakadar olacak bir kadınlık sınıfı yok. Hatta kadınlık daha bir fikir etrafında, bir mefkûre etrafında toplanmadığından bizde şuurlu bir şekilde feminizm cereyanı bile var denilemez. Yalnız yükselmek isteyen bir kadınlık zümresi var, o kadar. İstihsali uğruna ferdi her menfaatten tecerrütle (vazgeçerek) sırf cemiyet için çalışan, daima aynı fikir, aynı kadınlık etrafında toplanan bir kadınlık ekseriyeti teşekkül ettiği gün bizde feminizm cereyanı uyanacak ve hayattan aldığı kanaatlerle azim ve mücahede yolunda birçok taraftarlar bulacak, birçok muhaliflerle çarpışarak yürüyecektir (Zekeriya, 1919'dan akt. Toprak, 1998: 14).

Yukarıda gösterdiğimiz gibi, *Kadınlar Dünyası* gibi dergilerin etrafında feminizm açık açık konuşulmaya ve sahiplenilmeye başlamıştı. Üstelik kadınların siyasal haklar bakı-

mından gayet özgüvenli bir şekilde hak mücadelesine girmeye başladıkları görülmekteydi (İlengiz, 2010). Diğer yandan, "kadınlığın hakkını, yeni hayattaki rolünü tetkik edecek" sözleriyle tarif ettiği bir feminist kadın grubunun olmamasının, kafasındaki gibi bir eleştirelliği üretememelerinden kaynaklanma ihtimali üzerinde durulabilir. Anlaşılan o ki Sabiha Zekeriya Sertel'in gözüyle kadın hareketi, bireysel menfaatlerin etkisiyle öne çıkmak isteyen kadınlardan oluşuyor; toplumcu bir duruşla bir fikir etrafında gerçekleşecek hak savunusunu sahiplenmekten uzak duruyordu.

Büyük Mecmua döneminde Sabiha Zekeriya Sertel, temel olarak kadınların eğitim, çalışma ve siyaset alanlarında erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiğini savunmuştur. Ona göre, Birinci Dünya Savaşı'nda yaşadıkları deneyimler kadınların toplumsal hayata etkin katılabilmeleri yönünde önemli fırsatlar doğurmuştur. Kızların eğitim hayatında karşılaştığı eşitsizliğin, sadece kızlara yönelik okulların var olmamasından değil, kimi yüksekokulların kızları almayı reddetmesinden de kaynaklandığını vurgulamıştır (Zekeriya, 1919'dan akt. Toprak, 1998: 11). "Kız Darülfünunu Meselesi" adlı yazısında üniversitede kızlarla erkeklerin aynı dersliklerde eğitim alamamasını sorgular. "Yeni hayat"a engeller getirerek skolastik rejime geri dönmek isteyenlerin var olduğunu öne sürer; bu yüzden modernleşmenin en iyi başlangıç noktasının üniversiteler olduğunu yazar (Toprak, 1998: 11). "Orta çağ zihniyetiyle" hareket eden bu insanların eylemlerini şu sözleriyle eleştirir: "Kadınla erkeği bir karagöz perdesiyle ayırmak gülünç olmaktan başka bir netice vermez. Ahlak kadınların tesettürünü değil, ismet ve nezahetini ister. Bu ise bir başörtüsü, bir çarşaf ve sonra, dershaneleri ayırmakla mümkün olan bir şey değildir" (Toprak, 1998: 11).

"Kadınlar ve İntihap" adlı makalesinde kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği siyasal haklar bakımından irdeler. Burada ayrıca Türk feminizminin nasıl ve hangi amaçlar için mücadele verebileceği konusuna eğilir. Aşağıdaki alıntı Sabiha Zekeriya Sertel'in bile bir zamanlar erkekler yanında kadınların gücüne inanmamış olduğunu göstermesi bakımından oldukça çarpıcıdır:

> Düne kadar Türk feminizmi ne olabilir diye düşündüğüm zaman kadının intihabata (seçimler) iştirakını tasavvur bile edemiyordum. Henüz erkeklerimizin *bile* rüştlerini ispat edemedikleri bir meseleye Türk kadınını da karıştırmayı muvafık görmüyordum. Türk feminizmi, Türk kadınını bütün haklarını istirdada layık bir mevkie çıkarmaktan ibaret olmalıdır diyordum. Fakat bugün memleketin mukadderatı mevzu olduğu şu sırada kadının niçin bu haktan mahrum edildiğini düşündüğüm zaman mantıki bir mazeret bulamıyorum (Zekeriya, 1919'dan akt. Toprak, 1998: 14, italikler bana ait).

Bu yazısında Sabiha Zekeriya Sertel

oy hakkının kadınlardan esirgenmesinin hiçbir mantıklı yanı bulunmamasını eleştirmesine rağmen, kadınların siyasal haklarını sadece eşitlik üzerinden savunmak yerine fikrini "memleketin mukadderatı"na dayandırmıştır. Özetle Sabiha Zekeriya Sertel *Büyük Mecmua*'daki yazılarında kadınlara karşı duyarlılığını liberal-eşitlikçi bir perspektifle savunurken kadınların ulusun kalkınmasındaki paylarını öne çıkararak araçsal olabilmeleri görüşü temelinde ele almıştır. Bu açıdan kadınların kamusal alandaki görünürlüğünü kadınların yararlılığı ve uygunluğunu ulusun refahı ölçüsüne göre meşrulaştırmıştır (Özman ve Bulut, 2003: 197).

Resimli Ay'la Başlayan İkinci Dönem

Büyük Mecmua düzenli yayımlanan on yedi sayıdan sonra İngilizlerden gelen baskının etkisiyle Basın Yayın Genel Müdürlüğü kararıyla kapatılır (Sertel, 1994: 98). Aynı dönem arkadaşları Halide Edip'in ABD'de Charles Crane adlı bir hayırseverin sunduğu bir yüksek eğitim bursunu ayarlaması üzerine (Libal, 2012: 330) Sertel çifti 1919 yılında Türkiye'den ayrılır. Zekeriya orada gazetecilik fakültesine gitmiş, Sabiha Zekeriya Sertel ise Barnard Koleji'nde İngilizce eğitimi alırken Columbia Üniversitesi'nde Franklin H. Giddings ve William F. Ogburn'un verdiği sosyoloji derslerini izlemiştir (Libal 2012: 331). Sabiha Zekeriya Sertel anılarında, ilk olarak, Giddings'in "cins şuuru" üstüne kurduğu dersinden etkilenmesine rağmen, Ogburn'la yaptığı, Lewis H. Morgan, Friedrich Engels ve August Bebel okumaları vesilesiyle "sınıf" kavramıyla tanışmasının kendisinde yeni bir farkındalığın oluşmasını sağladığını ifade etmiştir (Libal, 2012: 331). Böylece toplumlar arasındaki eşitsizliğin "cins" kategorisiyle açıklanamayacağını, fakat üretim ilişkilerinin belirleyici olduğuna inanmıştır.[8]

1921-1923 arasında devam edeceği New York Sosyal Hizmet Okulu'nda (*New York School of Social Work*) topluluk örgütlenmesi (*community organization*) alanında alacağı iki-senelik eğitimi kapsamında derslerinin yanı sıra kentteki göçmen topluluklarıyla ilişki kurmasına sebep olan uygulamalı öğreniminin sosyalist duyarlılığının pekişmesinde etkili olduğu söylenebilir. Oradaki eğitiminin bir parçası olarak Lexington Toplum Merkezi'nde görev yaparken, göçmenlerin anlattıklarını dinlemesi, sosyal hizmetin göçmenlerin devlet tarafından denetimlerine hizmet etmesine yaradığını görmesine yol açmış; bu tür sosyal hizmet merkezlerinin iş bulmak ve sağlık hizmeti almak gibi faydalar sunmalarına rağmen, "işçilerin davranışlarını sınırlayan kapitalist bir yöntem" olduğu so-

[8] Ayrıca, Ogburn'un nesnelci yöntemi ve sosyal analiz için niceliksel yöntemleri benimsemesinin sonucu olarak, Sabiha ampirik veri toplama konusunda da çalışmıştı. Türkiye'ye döndüğünde Ziya Gökalp'e beraber bir anket çalışma yapma önerisiyle giden Sabiha, önerisini Gökalp'e kabul ettirecek; fakat merkezden izin alınamadan Gökalp vefat edecektir (Libal, 2012: 332).

nucuna varmıştır (Shissler, 2007: 6). Sabiha Zekeriya Sertel bunun yanı sıra, Osmanlı'nın son döneminden kaçıp gelmiş Müslüman göçmen işçilerin sorunları için çalışacağı Türk Teavün Cemiyeti'nin kurulmasına yardım etmiş; işçilerin pek çok konuda dayanışmalarına ortam hazırlayan cemiyet faaliyetlerini diğer eyaletlerde de başlatmıştır. Sabiha Zekeriya Sertel yine bu dönemde, Türk Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne yardım toplamak üzere New York'taki Türk ve Kürt toplumlarına seslenmek konusunda gönüllülük faaliyeti yürütmüş; cemiyetin New York şubesinin açılmasına destek olmuştur (Libal, 2012: 332-333). Sabiha Zekeriya Sertel'in ABD deneyimi ona sosyalizm ve sosyal adalet fikirlerinin kapılarını açacak ve o tarihten sonraki yazılarının belirleyici unsurunu oluşturacaktır (Ertuna Biçer, 2008; Libal, 2012). Bununla birlikte, daha oradayken Sabiha Zekeriya Sertel'in ABD demokrasisinin kısıtlılığına ve kapitalist sistemin sorunlarına dair eleştirel bir tavır geliştirmiş olduğunu da belirtmek önem kazanıyor (Libal, 2012: 329). Diğer yandan, Sabiha Zekeriya Sertel'in ABD'deki transatlantik sosyal ağlarla ördüğü dayanışma temelli faaliyetlerinde milli duyarlılığın da etkisinin olduğu hatırda tutulmalıdır.

Sabiha Zekeriya Sertel düşüncesinde ikinci dönem, *Resimli Ay*'daki (1924-1931) yayın hayatıyla başlayacaktır. Hem şiirleri ve yazılarının yayımlandığı Nazım Hikmet'in, hem de Sertel çiftinin siyasi nedenlerle ülkeden ayrılmaları nedeniyle dergi komünist bir yayın olarak hatırlanagelmiştir. Her ne kadar üçü de Marksizmden etkilenmiş olsa da dergiyi bu sıfatla anaakım yayınların dışında sınıflandırmaya yarayan bu tavır, derginin ilk yıllarında toplumu ve hükümeti etkilemek noktasında önemli entelektüel akımlardan birine tekabül ettiğini bize unutturur (Shissler, 2008: 13). *Resimli Ay*'da yer verilen düşünceler zaman içerisinde hükümet kanadı tarafından muhalif olarak addedilmeye başlayacaktır. Aslında Zekeriya Sertel'in bir dönem Basın-Yayın Müdürü olması, Kemalizmin önde gelen yayın organı *Cumhuriyet*'in kuruluşunda aktif rol oynaması ve *Resimli Ay*'ın kadrolarındaki diğer aydınların da Cumhuriyetçi kadro arasında yer alması gibi faktörler kısa zamanda göz ardı edilecektir. Gerçekte dergideki yazarların ve dergi yönetiminin Cumhuriyet'in modernleşmeci reformlarına ve laik uygulamalarına destek vermesine karşın, hak ve özgürlüklerin tavizsiz uygulanması yönündeki istekleri ve çabaları, onları hükümet ve onun organik aydınlarıyla karşı karşıya getirecektir (Shissler, 2008: 14).

Resimli Ay, entelektüel konuları da sayfalarına taşımasına rağmen, dili ve anlatımını sade tutarak her yaştan her çevreden insanın ilgisini çekmeyi amaçlayan popüler bir dergiydi.[9] Dergide Sabiha Zekeriya

[9] Sabiha Zekeriya Sertel derginin yayın hedefini şu sözlerle açıklamıştır: "Bizim hedefimiz okuyucuların, okuma ihtiyaçlarını doyurmak ve memleketimizde gerçekçi bir halk dergisi kurmaktır. Bizce bir makalenin değeri altındaki imzadan ziyade, çok okun-

Sertel'in etkisinin sezilebileceği, kadın ve aile sorunlarına değinen anketlere sıklıkla yer ayrılmıştı. Bu anketler okuyucunun toplumsal cinsiyet rollerini sorgulamasını amaçlıyor; namus, bekâret, evlilik, kadının çalışması, vb. konularda ezber bozumuna yol açmayı deniyordu. Sabiha Zekeriya Sertel, *Resimli Ay*'daki yazılarında sosyal güvenlik, sosyal adalet ve kadın-erkek ilişkilerindeki eşitsizlikler gibi konuları gündeme getirmiştir. *Resimli Ay* dergisinin ilk döneminde (1924-1928) yayımlanan kimi yazılarının başlıklarını sunmak yazılarının içeriği hakkında ufak bir fikir verebilir: , "Satılık Çocuk Beş Yüz Liraya" (Mayıs 1924)*;* "Hükümete, Millete, Hayata Karşı İsyankâr Dullar" (Haziran 1924); "Bizde Bir Kız Nasıl Evlenir?" (Eylül 1924) başlıklı yazılardır (Sertel, 1994: 117-122). Yazarları arasına Nazım Hikmet'in katıldığı ikinci *Resimli Ay* döneminde ise Sabiha Zekeriya Sertel yakın dostluk geliştirdiği Nazım Hikmet ile beraber, aşağıda başlıkları verilen haber-yazıları hazırlamıştır:

> GÖRÜYORUZ ki, *Ankara'da Bir Milyon Liraya Türk Ocağı Binası Yapılmıştır.*
> DUYUYORUZ ki, *Bu Bina Ancak Bir Kaç Dejenere Münevverin Lüks İhtiyaçlarını Tatmine Yarayacaktır.*
> GÖRÜYORUZ: *İçine Çöp Kaçan Gözün Çöpünü Çıkarmayıp, Bizzat Gözü Çıkardıklarını*
> DUYUYORUZ: *İkide Birde Talebelerin Mekteplerden Kovulduklarını*
> GÖRÜYORUZ: *Her Günki Feci Hadiselerin Dikkate Alınmadığını*
> DUYUYORUZ *Çeşme Yalaklarında İnsanların Öldüğünü* (Sertel, 1994: 149).

Sabiha Zekeriya Sertel ayrıca kadın sorununun bilimsel bir soru olarak ele alınıp alınamayacağını sorgulamıştır. Derginin 1928 yılı Ekim sayısında yayımlanan "Bizde Feminizm Bir İlim Olarak Var mıdır?" başlıklı yazısında Türk feminizminin öncelikli olarak kadınların hayatları üzerindeki ekonomik ve sosyal dönüşümlere yoğunlaşması ve bilimsel yöntemi yakinen uygulayıp, bu konuları ele alarak "nedenleri tartışması" gerektiğini ifade eder. Amaç Türk feminizmiyle kadınların ihtiyaçlarının belirlenmesidir. Bu özelliğiyle Sabiha Zekeriya Sertel, bazı kadın entelektüelleri, tartışmalarında toplumsal gerçeklikten uzaklaşmakla eleştirir. Ona göre feminizm, tartışmaların ötesine geçmeli ve hayatın içerisinde uygulanmalıdır.

1926'da kabul edilen Medeni Kanun'la birlikte çok eşlilik yasaklanmış; kadınlar boşanma, miras edinme ve mahkemede şahitlik gibi konularda eşitlik elde etmişlerdi. Fakat buna rağmen bu kanuni düzenlemelerin uygulamasında sorunlar vardı. Bunun üzerine Sabiha Zekeriya Sertel *Resimli Ay*'da 1928 tarihinde "Ben İnsan Değil Miyim?"

masındadır. Özellikle, *Resimli Ay*'da yayınlanacak makaleler, hikâyeler, genel olarak yazılar, yalnız dar bir zümrenin edebi zevkine cevap veren yazılar değil, fakat insanların hissi, fikri dimağı, bedii ihtiyaçlarını doyuran, genel nitelikte yazılar olacaktır." (Sertel, 1987: 79-80'den akt. Ertuna Biçer, 2008: 113-114).

başlıklı eleştirel bir yazı kaleme almıştır. Bu yazı basında büyük bir yankıya sebep olmuş ve Adalet Bakanlığı'nın, kanunun tutarlı bir şekilde uygulanması gerektiği yönündeki genelgesiyle kadın ve erkek eşitliğinin tanınmasına katkıda bulunmuştur (Özkan Kerestecioğlu, 2006: 495-496). Öte yandan, Sabiha Zekeriya Sertel, 1930'da bir Amerikan dergisinden çevirdiği "Lider Psikolojisi" başlıklı yazısı nedeniyle Atatürk'e hakaret suçundan yargılanan ilk kadın gazeteci olmuştur (Özkan Kerestecioğlu, 2006: 496).

Kemalizmin toplumsal cinsiyet yaklaşımı sağlıklı çocuklar doğuracak, iyi bir anne ve iyi bir ev kadını imgesine dayanmaktaydı. Kadınlar ulusun medeni ülkelere yetişmesi için kalkınmasına yardım edebildikleri ölçüde önemli addediliyordu. Kadınlardan el becerilerini geliştirmeleri ve evi en ekonomik şekilde yönetmeleri bekleniyordu. Örneğin, Kız Enstitüleri ulusun kalkınması için disipline edilmiş bedenler yaratma konusundaki devlet politikasının bir uygulama mekânıydı (Akşit, 2005). Cumhuriyet'in erkek aydınları da Kemalizmin toplumsal cinsiyet inşasına katkıda bulunmaktaydı; pek çoğunun kadına bakışı oldukça sorunluydu. Pek çok yazısında özcü bir bakış açısıyla kadının biyolojik varlığına vurgu yaparak onu özel alana hapseden bir söylem kullanan Vala Nurettin (Vanû) bunlardan biriydi (Özman, 2007, 2010). Cumhuriyet erkekleri için kadın duygusal, mantıksız ve histerik bir varlıktı (Toprak, 2002). Onlara göre kızlar "aşkın tehlikeli tuzağına" karşı korunmalıydı; ne de olsa ergenlik çağında aşk ilişkilerinde hayal kırıklığına uğramaları nedeniyle intihar edebiliyorlardı. Öte yandan kimse erkeklerin yaşadığı hüsranlardan bahsetmiyordu. Kadının "çocuklaştırılması" yaygın bir pratikti (Adak, 2007). İsmail Hakkı Baltacıoğlu da 1934'te yayımlamaya başladığı haftalık *Yeni Adam*'da "yeni kadının" nasıl olması gerektiğine dair görüşlerini sunmaktaydı. Ona göre, kadının güzelliği artık kırılgan ve hastalıklı bir güzellik olmamalı; kadın, daha ziyade, sağlıklı, güçlü ve yaşayan bir güzelliğe sahip olmalıydı. Ayrıca, evliliğin "normal cinsellik" için en iyi kurum olduğunu vurgulamaktaydı. *Yeni Adam*, özetle, aile, evlilik ve kadın konularında ekonomik ve ahlaki püritanizmi savunan yayınlardan birine örnek oluşturuyordu (Köksal, 1998). Buna karşılık Sabiha Zekeriya Sertel yazılarında bu cinsiyet ayrımcı bakışı eleştiriyordu ve toplumsal ilişkilerin temelindeki ikili karşıtlıkların verili oluşunu sorguluyordu.

1930'da kadınların yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkını elde etmesinin ardından Sabiha Zekeriya Sertel, Şehir Meclisi üyeliğine bağımsız olarak adaylığını koymuştur (Ertuna Biçer, 2008: 284). *Resimli Ay*'da paylaştığı seçim programında öncelikli olarak toplumsal sorunlara eğildiği görülmüş, kadın meselesinin çözümüne ve kadının ikincil konumunun yok edilmesine dair herhangi bir özel önerisinin bulunmadığı fark edilmiştir (Ertu-

na Biçer, 2008: 286). Programını daha ziyade, "sınıfsal farkları ve yabancı şirketlerin ulusal çıkarları gözetmeyen uygulamalarını ortadan kaldırmaya yönelik" kurgulamıştır. Ertuna Biçer, Sabiha Zekeriya Sertel'in kadınlar için düzenleme önermeye gerek duymamasının, sosyalist projenin gerçekleşmesi durumunda kadınların durumunun otomatik olarak düzeleceğine inanmasından kaynaklanmış olabileceğini belirtir (2008: 286). Bununla birlikte, Beyoğlu gibi "zengin, kozmopolit" bir bölgeden aday gösterilmesi ve aşağıda ifade ettiği diğer sebepler nedeniyle seçilmeyeceğine inanması, onun muhalif kimliği hakkında bize daha çok bilgi verebilir:

> Sonra ben amele, çiftçi ve fakir halk namına namzetliğimi koyduğum halde intihabat mıntıkamın Beyoğlu olduğunu öğrendim. Beyoğlu gibi ekseriyeti zengin, kozmopolit bir muhitin böyle bir namzede rey vermesi ne doğrudur, ne de beni hoşnut edecek bir şeydir. Fakat bunların fevkinde mühim olan şey intihabatın yolsuz ve kanunsuz olmasıdır. Bu defaki intihabat iki fırkanın siyasî bir kavgası haline gelmiştir. Bütün kanun kuvvetleri Halk fırkasının elindedir. Halk fırkası da başkalarını kazandırmamak için bütün kuvvetleri kendi lehine kullanmaktadır (Ertuna Biçer, 2008: 287).

Sabiha Zekeriya Sertel ile ilgili bir başka ilginç durum, söz konusu seçim sürecinde kadın hareketinden ve var olan iki partiden uzak durmasıdır. Oysa kadınlar için heyecan verici olan bu kazanım hem politik kadınların hem de siyasi partilerin gündemindedir ki yeni kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın programında özellikle kadınlara yönelik olumlu maddeler bulunmaktadır (Ertuna Biçer, 2008: 288). Nezihe Muhiddin'in Türk Kadınlar Birliği'nin başkanlığından "ayrılmasıyla" birliğin Cumhuriyet Halk Fırkası'nın "kadın kolu gibi" çalışması nedeniyle birlikten ayrılanların Serbest Cumhuriyet Fırkası altında muhalif bir ses oluşturmalarına rağmen, Sabiha Zekeriya Sertel her iki partiye ve etkinliklerine mesafeli durmayı seçmiştir (Ertuna Biçer, 2008: 288).

Belirtildiği gibi onun sosyalistliği alışıldık türden değildi. Ortodoks Marksist yazın içerisinde kadın işçilere atfedildiğinin aksine, onun için, özgürleşme ve eşitlik sadece işçiler için değil, fabrikalarda ve/veya aile kurumunda ve/veya entelektüel hayatta ezilen kadınlar içindi aynı zamanda (Özman ve Bulut, 2003: 202). Bu dönemde *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan yazıları benzer bir düşünce çizgisini takip eden fakat daha fazla kadın-erkek ilişkilerine odaklanan bir tavırla, ailede kadının yeri, toplumda kadın algısı gibi konulara eğilmiştir. 1930'da "Cici Anne" mahlasıyla yazdığı "bana sorarsanız" adlı köşesinde yer verilen bazı yazılarının başlıkları şu şekildedir: "Kadın erkeğin hayatına niçin müdahale edemez?"; "Tecrübe izdivacı doğru mu"; "Genç bir kız neden izdivaç teklif edemez"; "Kadın mı daha ce-

surdur erkek mi?"; "Siz olsanız ne yapardınız?"; "Genç kızlara niçin hürriyet vermiyoruz?"; "Kadın dişi ve iptidai bir mahlûk mudur?"; "Bir genç kız mazisini nişanlısından saklamalı mıdır?"; "Sevmemek karı boşamak için hak mıdır?"; "Ben nikâhsız yaşarsam, onlara ne?". Yine de *Cumhuriyet*'teki yazılarının *Resimli Ay*'dakilere kıyasla daha "mütevazı" olduğu belirtilmiştir (Shissler, 2007: 14).

Sabiha Zekeriya Sertel, 1935'te August Bebel'in *Kadın ve Sosyalizm* (1879) adlı kitabını Türkçeye çevirmiştir. Sertel, kitabın önsözünde kadın sorununu kapitalizmde ezilen tüm insanlar sorunuyla beraber alması açısından Bebel'den etkilendiğini açıklar: "Bebel, benim düşünce hayatımı büyük ölçüde etkiledi... Memleketimdeki kadının, bütün dünyadaki kadının neden acı çektiğini, olaylarla kanıtlarıyla ve tanıklarıyla gözümün önünde buldum" (Sertel, 1976: 16). Bu dönemde Sabiha Zekeriya Sertel için temel mesele Atatürk'ün liderliğinde başlamış olan burjuva demokratik devrimin tamamlanması ve işçi ve köylü sınıfların uyanışı önünde büyük bir engel teşkil eden burjuva diktatörlüğünün yıkılmasıydı (Sertel, 1987: 159). Temel sorunu böyle tanımlamıştı çünkü devletçilik ve halkçılık ilkeleri olması gerektiği gibi uygulanmıyordu, altyapıda gerçekleştirilecek dönüşümler bakımından potansiyel olarak tasarlanan Kemalist proje, üstyapıdaki reformlar bakımından yeterli gelmiyordu. Böylece bir yandan "şekli demokrasiyi" ve "burjuva diktatörlüğünü" eleştirirken demokrasiyi toplumsal adalet ve sınıfsal ayrım üzerinde temellenen bir eşitlik olarak tanımlıyordu. Sabiha Zekeriya Sertel, kadınların sorunlarının ekonomik ve toplumsal hayattaki dönüşümlerin henüz bitmemiş olmasından kaynaklandığını iddia ediyordu. Böylece Kemalist toplumsal cinsiyet politikasına karşı eleştirisi "şekli demokrasinin" demokrasi idealini yansıtmamasına bir tepki olarak okunabilir (Özman ve Bulut, 2003: 200).

Bu dönemi yorumlamaya geçmeden önce Sertel'in fikriyatını anlamlandırmak için önemli bir noktayı vurgulamak gerekiyor. Türk Kadınlar Birliği'nin (TKB) 1929'da Berlin'de düzenlenen Beynelmilel Kadın Kongresi'ne delege göndermesi üzerine Sabiha Zekeriya, *Resimli Ay*'da "Kadınlar Kongresi" başlıklı bir eleştiri yazısı yayımlamıştı. Bu kongrenin "beynelmilel emperyalizm ve İrtica hareketlerinin bir uzvu" olduğunu iddia ederek, TKB'yi uyarmaktaydı: "Emperyalist hükümetlerin doğuda, Afrika'da, istismar edilen her karış toprak üstünde saltanatlarını idame için kurulan Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti), bu defa kadın cemiyetlerini bu emele alet etmektedir" (Zekeriya 1929'dan akt. Zihnioğlu, 2003: 252). Sertel'in feminizminin emperyalizm ve faşizm karşıtlığından beslenmesi, onu çağdaşı feministlerin ve Batı'da hâkim olan liberal feminist görüşün dışında konumlandırılmasına sebep olmuştur (Libal, 2012: 334).

Türk kadınları 1934 yılının Ara-

lık ayında milletvekili seçme ve seçilme hakkını elde etmiştir. Sonraki senenin Nisan ayında ise Uluslararası Kadın Birliği'nin on ikinci kongresi İstanbul'da toplanmış ve TKB'yi basının gündemine taşımıştır. Yunan basınında yer alan kongreyi konu edinen bir haber kongrenin İstanbul'da düzenlenmesinin nedenine işaret etmekteydi: Yunanistan'da henüz kazanılmayan siyasal haklar Türk kadınına verilmişti (Libal, 2008: 31-32). Kongreye, Batı Avrupa ve Orta Doğu ülkelerinden "beş yüz kadar kadın" katılmasına rağmen, "kadın dernekleri olmadığı için" Almanya ve İtalya'dan delegeler gelmemişti (Zihnioğlu, 2003: 256). Amerika, İngiltere, Fransa gibi devletlerin kongrede öne çıkması ve kongrenin temasının barış olması, CHP çevreleri tarafından hesaplanmamış bir gelişmeydi. Kongrede bu şekilde, Almanya ve İtalya'nın temsil edilmemesi ve kongrede silahsızlanmanın -ki burada yaklaşan savaş tehlikesine karşı, Almanya, İtalya ve Japonya'nın silahsızlanmasına vurgu yapılıyordu- ön plana çıkarılması isteği müttefik ülkelerin delegelerinin önderliğinde desteklenmişti. Zafer Toprak'ın belirttiği gibi, kongreyi düzenleyenler "'müttefiklerin' propagandasına alet" olmuşlardı; ancak kızışan dengeler içerisinde bu durum Türkiye'nin ulusal çıkarlarıyla bağdaşmayacaktı (Toprak 1986'dan akt. Zihnioğlu, 2003: 257). Bu nedenle CHP, kongrenin hemen ardından TKB'ye baskı kurdu. Zaten bir süredir Parti'nin kadın kolu gibi çalışmakta olan TKB bu isteğe kolayca boyun eğdi ve siyasal hakların hâlihazırda elde edildiğini öne sürerek misyonunu tamamladığını bildirdi. Böylece birlik, Mayıs 1935'te kendini feshetti.

Sabiha Zekeriya Sertel söz konusu kongreye karşıt olmasıyla ve TKB'yi emperyalizme alet olmakla eleştirmesiyle, farkında olmadan, yıllar sonra CHP'nin birliği kapatma isteği için hazırlayacağı zemine katkıda bulunmuştu. Ayrıca, birliğin kapatılmasından hemen sonra *Cumhuriyet*'te yayımladığı "Kadın Birliğine Geçmiş Olsun" başlıklı yazısında, TKB'nin de katıldığı "kadın birliği örgütlerinin Milletler Cemiyeti'nden direktifler aldığını ve bu cemiyetin propaganda ajanları" olduklarını iddia etmiştir (Zekeriya 1935'ten akt. Ertuna Biçer, 2008: 279). Fakat TKB'nin kapatılması, 1930'ların ilk yarısının sonuna kadar çeşitli ataklarla kültürel alanda tek-parti konsolidasyonunun gerektirdiği *tekliliği* sağlama çabasının ve Kemalizmin korporatist dayanışmacılığından güç alan birlik anlayışının ön plana çıkarıldığı resmi politikanın bir sonucuydu (Libal, 2008: 45). Otoriterleşen bir tek-parti rejiminin yansıması olarak, rejimin amaçlarına tehdit arz ettiği düşünülen ve/veya güven duyulmayan bütün kurum ve kuruluşların ortadan kaldırılması söz konusu olmuştur ki, bu Sabiha Zekeriya Sertel'in de yazdığı yayın organlarının kapatılmasından kaynaklanan mağduriyetlerinin çok kez dayanağını oluşturacaktır. Bu nedenle anti-demokratik bir uygulama olarak Sertel birliğin kapatılma sürecini

güçlü bir şekilde eleştirebilirdi.

Türkiye'deki kadın hareketini genel olarak "tufeyli" bulan ve anılan muhtemel sebeplerle kadın hareketiyle organik bir bağ geliştirmemiş olan Sabiha Zekeriya Sertel, kadın özgürleşmesi hareketine bireysel olarak yazılarıyla katkıda bulunmuştur. Bununla beraber, TKB özelinde ele alınabilecek bir kadın hareketinin, Nezihe Muhiddin'in Parti tarafından yürütülen ve onun organik aydınlarınca desteklenen bir karalama kampanyası sonucunda 1927'de birlikten ihraç edilmesinden sonra (Zihnioğlu, 2003), tamamen CHP ekseninde faaliyet göstermesi nedeniyle mezkûr kadın hareketinin ne kadar özerk olduğu düşünülmeli ve o kapsamda Sabiha Zekeriya Sertel'in bu harekete destek vermemesinin ne denli sorunlu bulunacağı sorgulanmalıdır. Yine de, Ertuna Biçer'in (2008) göstermiş olduğu gibi, yukarıda yer verilen açıklamaları nedeniyle Sabiha Zekeriya Sertel'e feminist nitelemesinden daha ziyade modernleşmeci ve toplumcu sıfatlarının daha uygun olduğu da bir gerçektir.

İkinci Dünya Savaşı Yılları ve *Tan* Günleri (1938-1945)

Resimli Ay'ın Ocak 1931'deki son sayısıyla kapanmasının ardından bir süre yazılarını yayınlayamayan Sabiha Zekeriya Sertel çeviri işleriyle uğraşmıştır. Daha sonra eşi Zekeriya Sertel ile birlikte hazırladıkları *Projektör* dergisi, 1936'da tek sayı çıkmasına rağmen devlet politikasına ve hayatın her alanında yaşanan eşitsizliklere dair eleştirel makaleler barındırmaktaydı. Bu sayıdaki "Mebus Bayanlar Neye Bağırmıyorsunuz?" adlı yazısında Sabiha Zekeriya Sertel meclisteki kadın milletvekillerini, ezilen kadınların haklarını savunmak yönünde çalışmadıkları için işlerini yapmamakla eleştirmişti (Sertel, 1994: 168). Bu yazı o kadar dikkat çekmişti ki dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Sabiha Zekeriya Sertel'i ofisine çağırmıştı. Kaya, *Projektör* dergisinin tüm kopyalarının sırf onun kışkırtıcı yazısı nedeniyle toplatıldığını açıklarken, kamuoyunda oluşacak bir gerginlikten de çekindiğini Sabiha Zekeriya Sertel'e itiraf etmişti (Sertel, 1994: 171).

Sabiha Zekeriya Sertel düşüncesindeki üçüncü dönem *Tan* gazetesinde yazdığı dönemdir. *Son Posta* gazetesinden ayrılan Zekeriya Sertel, Halil Lütfü Dördüncü ile bir gazete çıkarma konusunda anlaşmış, 1934'te liberal düşüncenin önde gelen kalemi Ahmet Emin Yalman'ı da aralarına katarak İş Bankası'nın satmakta olduğu *Tan* gazetesini almışlardır (Vural, 2008: 384). 1937'den itibaren *Tan*'ın *Cumhuriyet*'i faşizm savunuculuğuyla suçlamasının ardından *Cumhuriyet*'in Turancı yazarları, *Tan* yazarlarını, "komünist" olmakla itham ettiler. Bu iki gazete arasında sıklıkla görülen atışmalarda *Cumhuriyet,* açık bir şekilde ırkçılık yapmaktan kaçınmamış, Yunus Nadi, Ahmet Emin Yalman ve Sabiha Zekeriya Sertel'in "dönme" olduğunu ve Türk olmadığını vurgularken, *Tan*'ın "gürültülü bir sinagoga" benzediğini

iddia etmiştir (Baer, 2010: 222). 1938'de Zekeriya Sertel'in başyazarı olması ile birlikte *Tan*'ın siyasi duruşu Nazizm karşıtlığı yönünde belirginleşmiştir. Nazizm tehlikesine karşı sürekli uyarılarda bulunan yazıların sıklıkla gazetede yer alması, Türkiye'nin dış politikada Almanya gibi güçlü bir devletle beraber hareket etmesi lehine görüş bildiren gazetelerle onu karşı karşıya getirmiştir. Gazetenin Nazi Almanyası karşıtı yayınının bir sonucu da Alman şirketlerinin gazeteye verdikleri ilan ve reklamların kesilmesi olmuştur (Vural, 2008: 384). 1941'de savaşın gidişatında Almanya üstünlüğünün belirmesinin ardından Türkiye hükümeti Almanya'nın saldırma ihtimalinden çekinerek Alman yanlısı yazıların ırkçı ifadelerine göz yummuştur (Vural, 2008). Bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye kamuoyunda da Almanya'nın savaşı kazanacağına dair iyiden iyiye bir inanç oluşmaya başlaması, Serteller'in *Tan*'ına karşı ciddi bir tepkinin oluşmasına yol açmıştır.

Sabiha Zekeriya Sertel, *Tan* gazetesindeki yazılarında kadın sorunlarına daha az yer vermiştir. Bununla birlikte, toplumcu/halkçı duruşunun biçimlendirdiği bir retoriği sürdürdüğü gözlemlenebilir (Ertuna Biçer 2008: 344-348). Ayrıca, Cumhuriyet'in modernleşmeci reformlarının kadının hak kazanımında önemli olduğunu sürekli yinelemesi ve Türk kadınlarına "verilen" haklar bağlamında Türkiye'nin dünyadaki pek çok milletten ileri olduğunu savunması, Sertel'in sıklıkla dile getirdiği görüşlerdendir. Ertuna Biçer'e göre, Sertel'in kadınların edindiği haklar nedeniyle Atatürk'e şükran duymalarını beklemesi, on dokuzuncu yüzyıldan beri mücadele eden Osmanlı kadın hareketinin mirasının yok sayılmasına yol açmaktadır (2008: 293). Ayrıca Sabiha Zekeriya Sertel'e göre, Türk kadını çalışma hayatından kopmamalı, kendisini asla eve hapsetmemelidir:

> […] Nerde kaldı ki bütün müterakki milletler kadınlarına müsavi hak vermek için müsavi vazifeyi şart koşmuş, ve faaliyet cihazında kadınlara büyük roller vermiş, ve kadınlar da her sahada büyük işler yapmışlardır. Kadının eve dönmesi fikri bazı bazı bu müterakki memleketlerde de münakaşa mevzuu olur. Fakat bunun sebebi, çoğalan işsizliğe karşı, kadını işten çekmek ve bu suretle işsizliğe çare bulmak gibi saçma bir tedbir kullanmak hevesidir (Zekeriya Sertel, 1939'dan akt., Ertuna Biçer, 2008: 291).

Sabiha Zekeriya Sertel emperyalizm ve faşizm karşıtı bir duruşun hâkim olduğu *Tan*'daki yazılarında İkinci Dünya Savaşı'nın kaotik ortamında savaşan taraflar arasındaki güç ilişkilerini analiz ediyor, savaşın sıradan insanlar üzerindeki yıkıcı etkilerine değinen eleştirel yazılar kaleme alıyordu. *Cumhuriyet* gazetesinde Sabiha Zekeriya Sertel'e karşı yazılan yazıların altındaki karikatürlerde "Bolşevik dudusu", "eli maşalı çingene" gibi sıfatlarla hakaret ediliyordu (Sertel, 1987: 209). Almanya yanlısı tutum kimi yayın-

larda açıkça Yahudi düşmanlığına evrilmeye başlamıştı. Örneğin, "İğneli Fıçı" adlı bir broşürde Yahudilerle alışveriş etmemeleri öğütleniyor" ve Yahudilerin ekonomik hayattan soyutlanmaları amaçlanıyordu (Vural, 2008: 388). Sabiha Zekeriya Sertel bu yazıları birebir eleştirmese de "faşizmin teorik esaslarını, emperyalist amaçlarını" açıklayan yazılar yazdı. Ayrıca, Türk vatandaşı olan her ferdin ırk, millet, dil ayrımı yapılmadan eşit haklara sahip olduğunu ve "azınlıklara artık reaya muamelesi yapılamayacağını" vurguladı (Vural, 2008: 388). Sabiha Zekeriya Sertel'in bu yazıları dikkat çekmiş ve Basın-Yayın Müdürlüğü tarafından gazeteye iki ay süresince yazı yazması yasaklanmıştır.

Sovyetler Birliği'nin 1944'te Berlin'e girmesiyle beraber Almanya'nın savaşı kaybedeceği anlaşıldıktan sonra, *Tan*'da özellikle Sabiha Zekeriya Sertel, savaş boyunca Türk basınında faşist Almanya'ya destek vermiş olan yazarları ağır bir şekilde eleştirmiştir. Aynı dönem dünyadaki Batı demokrasilerinin güçlenmesiyle beraber müttefik Türkiye'nin, savaş-sonrası uluslararası dengede Batı bloğunda yer almak kaygısı ile çok partili hayata geçiş sürecinin başladığı günlerdir. Demokrasiye olan inançları ve tek parti döneminin bıkkınlığıyla Serteller Demokrat Parti'nin kuruluşunu desteklemişlerdir. Hatta Tevfik Rüştü Aras'ın partinin bir yayın organına ihtiyaç duyduğunu ifade etmesi üzerine tek parti döneminde demokrasi özlemi duymuş her kesimden aydın, Serteller'in hazırladığı, *Görüşler* adıyla 1 Aralık 1945' te yayınına başlayan dergide yazmaya başlamıştır. Oldukça ilgi çeken bu dergi hemen birkaç gün içinde, Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, Serteller'in dergide komünizm propagandası yaptıkları savıyla, "partinin kötü bir suikasta kurban olabileceğini" düşünen Ahmet Emin Yalman tarafından uyarılmış, dergiye verdikleri desteği çekmelerinin daha doğru olacağı bildirilmiştir (Vural, 2008: 390).

Türkiye'nin Sovyetler Birliği'yle ilişkilerinin savaş sonrasında belirsiz kalması, Boğazlar ve Türkiye'nin toprak bütünlüğü üzerinde Sovyet yayılmacılığı tehlikesinin hissedilmesi üzerine kamuoyunda bir Sovyet düşmanlığı başlamış ve çeşitli yayın organlarınca desteklenmişti. Savaş boyunca Almanya karşısında Sovyetler Birliği lehine düşüncelerini ifade etmekten çekinmeyen Serteller'in gazetesi *Tan*'ın komünist bir yuva olduğuna yönelik kanaat, kışkırtıcı bir dil ve söylem kullanılarak yayıldı. Birkaç yazarın üst üste *Tan*'ı açıktan açığa hedef göstermesinin ardından 4 Aralık 1945 sabahı binlerce üniversiteli genç sırasıyla *Tan* gazetesine ve matbaasına, *ABC* ve *Berrak* kitabevlerine, *Görüşler* dergisine, Fransızca yayımlanan *La Turquie* ve Ermenice yayın yapan *Nor Or* gazetelerine ve Cami Baykut'un[10] yayımladığı *Yeni*

[10] Cami Baykut da *Tan* olaylarından önce sosyalist bir siyasi parti kurma hazırlıklarındayken olay sonrasında bundan vazgeçecektir (Gökmen, 1998: 164); zaten yakın dost-

Dünya gazetesine saldırır. Pek çoğunun artık çalışamaz hale gelmesiyle sonuçlanan *Tan* olayları, bugün Türkiye demokrasi tarihi içerisinde utançla anılması ve sorgulanması gereken sahnelerden biri olarak durmaktadır.[11]

CHP hükümeti tarafından organize edilen (Gökmen, 1998; Timur, 2003: 113; Yanatma, 2003; Berkes, 2005; Sertel, 2001: 231; Acar, 2012) bu baskın, özellikle CHP'ye ciddi bir muhalefet oluşturacak yeni bir siyasi partinin güçlenmesini engellemek için gerçekleştirilmiştir (Gökmen, 1998; Timur, 2003). *Tan* gazetesinin uzun bir süredir muhalefet yapması ve *Görüşler* dergisinin CHP'ye karşı çetin bir muhalefet ortaya koyacak isimleri bir araya getirmesi, *Tan* baskınının muhalefeti bastırmak ve bastırılan muhalefetin *Tan*'ın varlığında somutlaştırılabilecek bir komünizm ile çağrışım yapılmasını kolaylaştıracak; böylelikle muhalefetin bastırılmasının kamuoyunda bir meşruiyeti olacaktı (Yanatma, 2003). Fakat *Tan* olayları "demokrasi bloğu"nun ilk bileşenlerini dağıtmakta başarılı olsa da CHP'nin siyasi iktidarının sallanmasına engel olamamıştır; nitekim, baskından sonra olayların seyrini tahmin eden "Demokratlar" *Görüşler* dergisiyle bir bağının olmadığını açıklamıştır (Gökmen, 1998: 164) ve Demokrat Parti kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Olaydan sonra, baskını örgütleyenler ve gerçekleştirenler yerine Serteller yazıları nedeniyle mahkemeye sevk edilmiş; bir yıl hapis cezasına çarptırılmışlar fakat Yargıtay kararı bozana kadar dört ay hapis yatmışlardır.

Sonuç

Tan olaylarının ertesindeki karanlık günlerde, Sabiha Zekeriya Sertel ve ailesine ülkeden ayrılmanın tek yol olduğu hissettirilmiştir. Böylece Sertel yazarlık kariyerine de devam edebilecektir ki, zaten yazmanın önemine dair inancını her zaman korumuştur. Serteller *Tan* baskınından birkaç sene sonra, 1950'de, yurtdışına çıkmışlar ve Sabiha Zekeriya Sertel 1968'de Bakü'de sürgün hayatındayken ölmüştür. Zekeriya Sertel ise devletin yıllarca pasaport vermemek gibi yıldırıcı pratiklerini de içine alan uzun süren bir "sessizlik politikası" sonucu Türkiye'ye gelememiştir. Paris'teki uzun sürgün yıllarından sonra Zekeriya Sertel ancak 1977'de –seksen yedi yaşında– memleketine dönebilmiştir (Sertel, 2001).

Gösterildiği gibi, Sabiha Zekeriya Sertel'in düşüncesinde üç ayrı dönemin belirginleştiğini söylemek mümkündür. *Büyük Mecmua*'da,

---

ları Serteller'le birlikte olay sonrasında yargılanmış ve hapis yatmıştır (Sertel, 2001: 232).

11 Tan olayları sonrasında olayları bir gençlik hareketi olarak gösteren basındaki hâkim söyleme rağmen (Acar, 2012), İstanbul Valiliğinin istihbarat sahibi olduğu halde güvenlik güçlerinin olayları engellemek için herhangi bir girişimde bulunmaması ve *Tan*'la birlikte demokrasi çağrıcılarından olan *Vatan* gazetesine herhangi bir saldırı olmaması, hükümetin kendisine muhalif olan kesimi "komünist" olarak yaftalamasına hizmet etmesi planladığını göstermektedir (Timur, 2003: 113).

kadının toplumdaki ikincil konumu ve kadın meselesinin sebepleri üzerine ilk eleştirel yazılarını kaleme almaya başlamıştır. İkinci Meşrutiyet'in görece özgürlükçü ortamında kadınların kamusal alanın daha görünür özneleri olmaya ve siyasal haklar elde etmeye yönelik isteklerini sahiplenmiştir. İkinci döneminde, ABD'den Türkiye'ye döndükten sonra çıkardığı *Resimli Ay*'da hem modernleşmeci çizgisiyle hem de muhalif ve sosyalist kimliğiyle kadın sorununu kapitalist sistem içerisinden sorunsallaştırmıştır. Bu dönemde Cumhuriyet Halk Fırkasının anti-emperyalist ve Batılılaşmacı tavrını desteklerken partinin sosyo-ekonomik politikalarını ve özellikle kadın sorununa yaklaşımını eleştirmiştir. Kadın sorununa görece daha az eğildiği, İkinci Dünya Savaşı'na tekabül eden üçüncü döneminde ise *Tan* gazetesinde faşizm karşıtı yazılar yazmıştır. Basın organlarının yoğun bir şekilde sansürlendiği ve cezalandırıldığı bu dönemde Sertel, bir kadın gazeteci olarak hükümetin dış politika kararlarını eleştirmiştir. Serteller basının popülist kalemlerince "komünist" etiketiyle ötekileştirilirken bu gazetecilerin kışkırtması ve CHP hükümetinin desteklemesiyle binlerce gencin *Tan* gazetesine saldırması neticesinde çok partili hayata geçiş sürecinde sol muhalefetin önünün kesilmesi söz konusu olmuştur (Gökmen, 1998; Timur, 2003).

Sabiha Zekeriya Sertel, kadın meselesinin yoğunlukla modernleşmeci pratikler üzerinden siyasi gündeme alındığı bir atmosferde, kadınların çalışma hakkı, kadının toplumsal hayattaki ikincil konumu, kapitalist üretim ilişkilerinde kadın emeğinin sömürüsü gibi konulara basında, üstelik kendi köşesinde yer açmış ve bu meselelerin tartışılmasını sağlamıştır. Sabiha Zekeriya Sertel'in kadın özgürleşmesine güçlü bir destek verdiği yadsınamaz bir gerçektir. Öncü kadın gazetecilerden biri olarak, kadın sorununun kapitalizmin ataerkil sisteminin toplumsal olarak inşa edilmiş ikiliklerinden kaynaklandığını savunmuştur. Bu duruşunun da etkisiyle, bu yazıda kısmen sorguladığımız gibi, kadın sorununu daha geniş toplumsal projelerin (sosyalizm, modernleşme gibi) çerçevesi içinden almasının da etkisiyle, kadın hareketiyle yıldızı barışmamıştır. Bununla birlikte Sabiha Zekeriya Sertel, Türkiye'nin demokrasi ve kadın hareketi tarihlerinde kıymetli bir figür olarak öne çıkmaktadır. Son olarak, feminist tarih yazımının Sabiha Zekeriya Sertel'i öncü kadınlar kategorisinde keşfedeli uzun zaman olmasına rağmen, Sertel'in henüz ele alınmamış çalışmaları üzerine yapılacak derinlikli araştırmaların ve düşünsel birikiminin seyrini, uzunca bir süre yurtdışında yaşadığı için geliştirdiği varsayılabilecek ulus-ötesi ağlar çerçevesinde inceleyecek araştırmaların gerçekleştirilmeyi beklediğini ifade etmek gerekir.

Kaynakça

Acar, Ayla (2012). "Basında 'Tan Olayı' – 4 Aralık 1945." *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 43: 1-22.

Adak, Hülya (2007). "Suffragettes of the Empire, Daughters of the Republic: Women Auto/biographers Narrate National History (1918-1935)." *New Perspectives on Turkey* 36: 27-51.

Akşit, Elif Ekin (2005). *Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Baer, Marc David (2010). *The Dönme: Jewist Converts, Muslim Revolutionaries, and Secular Turks.* Stanford and California: Stanford University Press.

Berkes, Niyazi (2005). *Unutulan Yıllar.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Berktay, Fatmagül (1999). "Kendine Ait Bir Tarih." *Tarih ve Toplum* 183 (Mart): 47-55.

Berktay, Fatmagül (2001). "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm." *Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi.* Murat Belge ve Mehmet Ö. Alkan (der.) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları. 348-361.

Çakır, Serpil (1996). *Osmanlı Kadın Hareketi.* İstanbul: Metis Yayınları.

Çakır, Serpil (2002). "Tarih Yazımında Kadın Deneyimine Ulaşma Yolları." *Toplumsal Tarih* Mart: 28-35.

Çakır, Serpil (2010). "Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi", *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler,* Birsen Örs (der.) içinde. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 413-475.

Ertuna Biçer, Burcu (2008). "Erken Cumhuriyet Dönemi Aydını Sabiha Zekeriya Sertel'in Fikir Yazılarında Modernleşme Bağlamında Kadın, Toplum ve Siyaset." (yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.

Gökmen, Özgür (1998). "Çok Partili Rejime Geçerken Sol: Türkiye Sosyalizminin Unutulmuş Partisi." *Toplum ve Bilim* 78: 161-186.

İlengiz, Çiçek (2010). "Önsöz." *Genç Kadın 1919 Ocak-Mayıs (Yeni Harflerle)*, (20.Yıl Özel Yayını), Çiçek İlengiz (haz.) içinde. İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı. Xvii-xlii.

http://www.kadineserleri.org/images/yayinlar/vakif_yayinlari/kadinlarin_bellegi_dizisi/genc_kadin.pdf Erişim tarihi 28.09.2014

Köksal, Duygu (1998). "Yeni Adam ve Yeni Kadın: 1930'lar ve 40'larda Kadın, Cinsiyet ve Ulus." *Toplumsal Tarih* 51 (9) Mart: 31-35.

Libal, Kathryn (2008). "Staging Turkish Women's Emancipation: Istanbul, 1935." *Journal of Middle East Women's Studies* 4 (1): 31–52.

Libal, Kathryn (2012). "Transatlantic Connections in the Making of a Socialist-Feminist Framework for Social Welfare in Turkey: The Legacy of Sabiha Zekeriya Sertel." *Affilia* (*Journal of Women and Social Work*) 27 (3): 328-337.

Nefes, Türkay Salim (2012). "The History of the Social Constructions of Dönmes (Converts)." *Journal of Historical Sociology* 25 (3): 413-439.

Neyzi, Leyla (2002). "Remembering to Forget: Sabbateanism, National Identity, and Subjectivity in Turkey." *Comparative Studies in Society and History* 44 (1): 137-158.

Özkan Kerestecioğlu, İnci (2006). "Sertel, Sabiha (born Nazmi) (1895-1968)." *A Biographical Dictionary of Movements and Feminisms: Central, Eastern, and South Eastern Europe, 19th and 20th Centuries.* F. De Haan, K. Daskalova, & A. Loutfi (der.) içinde. New York, NY: Central European University Press. 494-497.

Özman, Aylin ve Bulut, Ayça (2003). "Sabiha (Zekeriya) Sertel: Kemalizm, Marksizm ve Kadın Meselesi." *Toplum ve Bilim* 96 Bahar: 184-218.

Özman, Aylin (2007). "Domesticated Souls: Vâlâ Nureddin (Vâ-Nû) on Womanhood." *Turkish Studies* 8 (1): 137-150.

Özman, Aylin (2010). "The Image of "Woman in Turkish Political and Social Thought: On the Implications of Social Constructionism and Biological Essentialism." *Turkish Studies* 11 (3): 445-464.

Parla, Taha ve Davison, Andrew (2004). *Corporatist Ideology in Kemalist Turkey: progress or order?* Syracuse, New York: Syracuse University Press.

Sertel, Sabiha (1987). *Roman Gibi: Demokrasi Mücadelesinde Bir Kadın.* İstanbul: Belge Yayınları.

Sertel, Yıldız (1994). *Annem Sabiha Sertel Kimdi Neler Yazdı.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Sertel, Zekeriya (2001). *Hatırladıklarım.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Shissler, A. Holly (2007). "'If you Ask me': Sabiha Sertel's Advice Column, Gender Equity, and Social Engineering in the Early Turkish Republic." *Journal of Middle East Women's Studies* 3 (2): 1-30.

Shissler, A. Holly (2008). "Womanhood is not forsale: Sabiha Zekeriya Sertel Against Prostitution and for Women's Employment." *Journal of Middle East Women's Studies* 4 (3): 12-30.

Timur, Taner (2003). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş.* Ankara: İmge Kitabevi.

Toprak, Zafer (1998). "Sabiha (Zekeriya) Sertel ve Türk Feminizmi", *Toplumsal Tarih* 9 (51) Mart: 7-14.

Toprak, Zafer (2002). "Genç Kız ve Kadın İntiharları II - Cumhuriyet Erkeğinin Kadın İmgesi." *Toplumsal Tarih* 99 (Mart): 15-19.

Tunçay, Mete (1990*). "*Kemalist Komünizm: Sabiha Sertel'in Makaleleri", *Birikim* 11 (Mart): 70-72.

Vural, Mithat Kadri (2008). "II. Dünya Savaşı Türkiyesi'nde Bir Muhalefet Örneği Olarak "*Tan"* Gazetesi." *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* 7 (16-17): 381-395.

Yanatma, Servet (2003). "4 Aralık Tan Baskını ve Basının Bakışı." *Toplumsal Tarih* 118: 96-98.

Zekeriya Sertel, Sabiha (1976). "Çevirenin Önsözü." *Kadın ve Sosyalizm.* August Bebel içinde. Çev., Sabiha Zekeriya Sertel. Ankara: Toplum Yayınevi.

Zihnioğlu, Yaprak (2003). *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği.* İstanbul: Metis Yayınları.